

STŘEDOVĚKÁ PRÁVNÍ KULTURA: *PRÁVO*

Jakub Razim

OBEČNÁ CHARAKTERISTIKA

STARÉ ČESKÉ PRÁVO

- **hl. pramen:** nepsaný obyčej tradovaný v pr. paměti → nalézání a NE subsumpce
- **mýtus o počátku práva** u Přemysla Oráče (Kosmas → Ondřej z Dubé)
- **ZNAKY: ALTERITA** → statusová nerovnost, konsensuálně-konkrétní, vázanost na os. „tvůrce“ (listinné právo), pluralita normativ. center
- **VÝV.:** expanze „státu“ → doplňování obyčejů cílevědomou normotvorbou, zákaz svépomoci a mimosoudní msty (poprvé zápis Václava IV. 1395)
- **partikularismus (dův. migrace, regionalismus):**
  - **etic.-terit.** → Č x M
  - **pers.-status.** → stavy
- **jednotící prvek:** Ř(K)P
- **„sys.“ práva dle sféry a subjektů:**
  - **obec. = šlecht. (zásada)**
  - **zvl. (výjimka)** → města, vrchnosti, církvev ...

Nejvyššího sudího království Českého Ondřeje z Dubé Práva zemská česká

Čl. 10-12

*„Právo zemské české jest **dávno nalezené**, ještě od pohanství a nejvíce od Přemysla oráče a od těch pánův, kteříž jsou té chvíle byli ...“*

*„To **zemské právo** tak, jakž jest pod českou korunu, **na tré se dělí**: jedno jest, ješto upřímo na královu stolicí hledí, jímžto jest **král** od pánův z dávna nadán ku polepšení jeho důstojenství. Tj. súd dvorský, ješto také své úředníky i dsky má, o němž tuto psáti nechci, neb o to nejsem tázán; a ten úřad se dělí od zemského svobodného súdu neb jinak k tomu lidi pohonie a jinak k svobodnému, i jiní jsou obyčejí. **Panským také povolením** města, klášterí i rozliční služebníci jsou rozličně od súdu zemského vyňati, o němž ovšem tuto mlčím. **Druhé právo jest duchovnie**, v němž způsob právy duchovními pod mocí arcibiskupovú jde, o němž tuto také mlčeti chci. Ale o **třetíem**, točíž o **zemském právu svobodném**, tuto chci psáti, že jest to právo v svém ustavení tak bylo i má býti svobodné, že ižádný člověk, počnúc od krále až do tkáčete, kromě napřed psaných nemohl se toho práva vydržeti neb zniknutí pro ižádnú věc a nejvíce o dědinu svobodnú každý mohl připraven býti právem před pány a na jich súdu a nálezu dosti jmiati“*

PRAMENY PRÁVA

KLASIFIKACE A PERIODIZACE (Baxa)

■ dle účelu:

- historické → narativní
- právnické → úřední

■ dle vztahu k dobovému právu:

- právotvorné
- informativní

■ výv. stádia:

- do 12. stol. → primát his. pramenů, nepsané obyčeje
- od 12. stol. do 1627 → primát práv. pramenů, partikularismus os./věc., nepsaným obyčejům konkuruje psané právo, v právotvorbě vládci konkuruje zem. obec

PŘEHLED PÍS. PRAMENŮ

1) OBEC. PRÁVO

■ právotvorné:

- sněmovní usnesení
- obec. nálezy centrálních soudů
- privilegia
- landfrýdy
- nařízení panovníka (majestáty s pečetí aj.)
- ZZ (Kapras: „upravují všechny obory práva, ale nevyčerpávají je“)

■ informativní:

- paměti úředníků (formul. sbírky žalob a přísah)
- právní knihy

2) ZVL. PRÁVA

■ právotvorné dle oblastí:

- **manské** → privilegia, úřední knihy dvor. a man. soudů
- **církevní** → obec. + zvl. (privilegia, statuta, úřed. knihy)
- **městské** → privilegia, úřed. knihy
- **horní** → privilegia, úřed. knihy hor. měst, IRM
- **vesnické** → smlouvy, vrchnost. řády a instrukce, naučení, urbáře

LISTINY (Kapas)

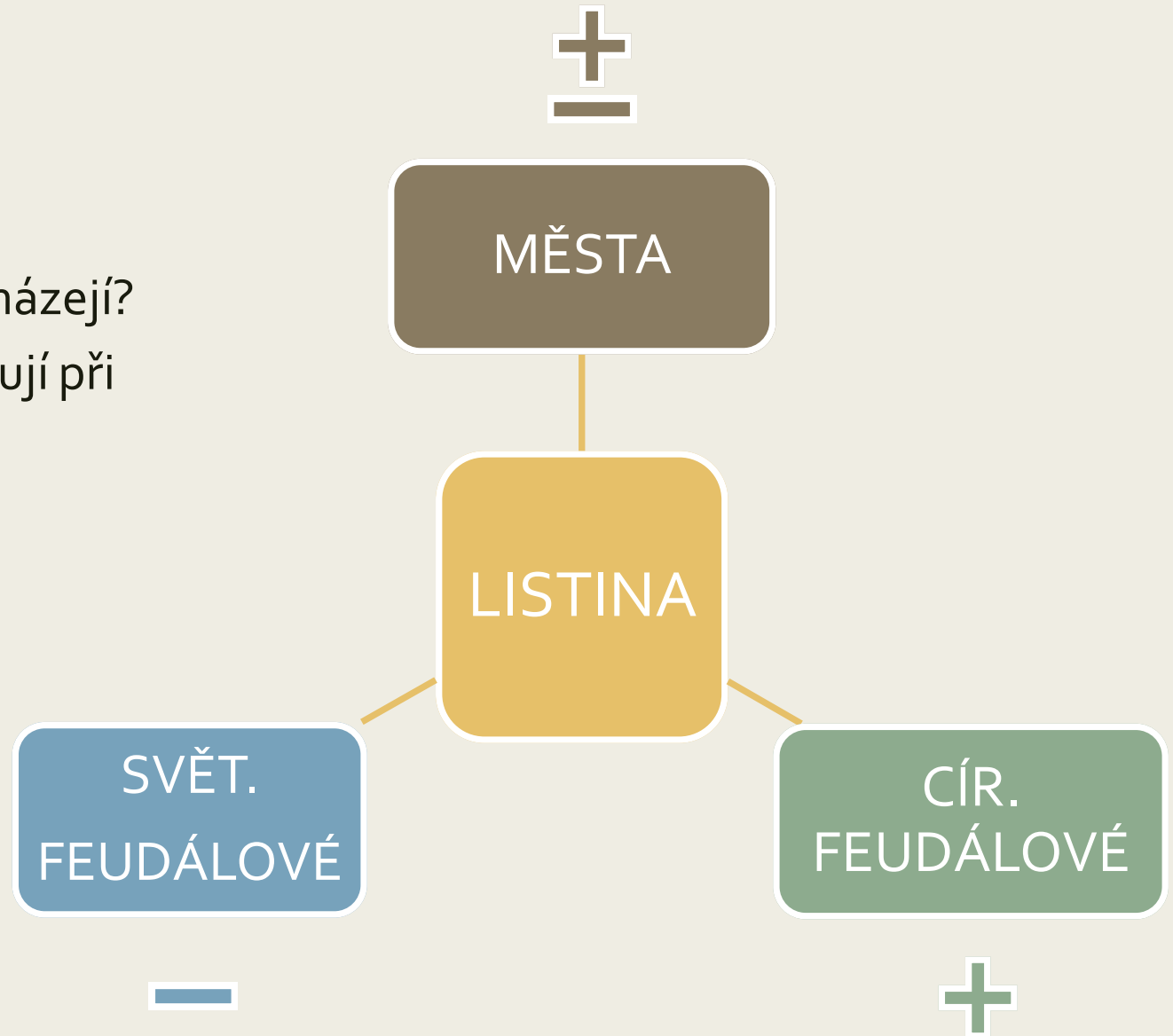
- **etablovaly se ve 12. stol.** X převažuje ústní jednání a svědectví
- **rozvoj ve 13. stol.** X instituce veřejných knih
- **VÝV.:** vysvědčovací listina (dk) → dispozitivní listina (forma pr. úkonu)
- **typy dle vydavatele:**
  - **panovnické** (protidk. pravosti)
    - dle formy: darovací, potvrzovací, propůjčovací
    - dle obsahu: privilegia → dovolení, mandáty → příkaz/zákaz
  - **soukromé** (protidk. pravosti a pravdivosti)
    - nejrůznější pr. obsah
- nositelem listinné kultury je **církev** → právní záruka, v kanonickém právu byla písemná fixace samozřejmostí, u většiny listin je duchovní vydavatelem nebo příjemcem, popř. stojí v pozadí vydání listiny
- **pečeť** nahrazuje vlastnoruční podpis → ověřovací fce, pečetí člověk, který je vydavatelem nebo příjemcem

VZTAH K LISTINĚ

(Šebánek – Dušková)

- komponenty:
  - jak subjekty s listinou zacházejí?
  - v jaké roli subjekty vystupují při pořízení/uchování listiny?
- vznik listiny:
  - svědek/intervenient
  - vydavatel
  - příjemce
- existence listiny:
  - kancelářské zařízení
  - archiv

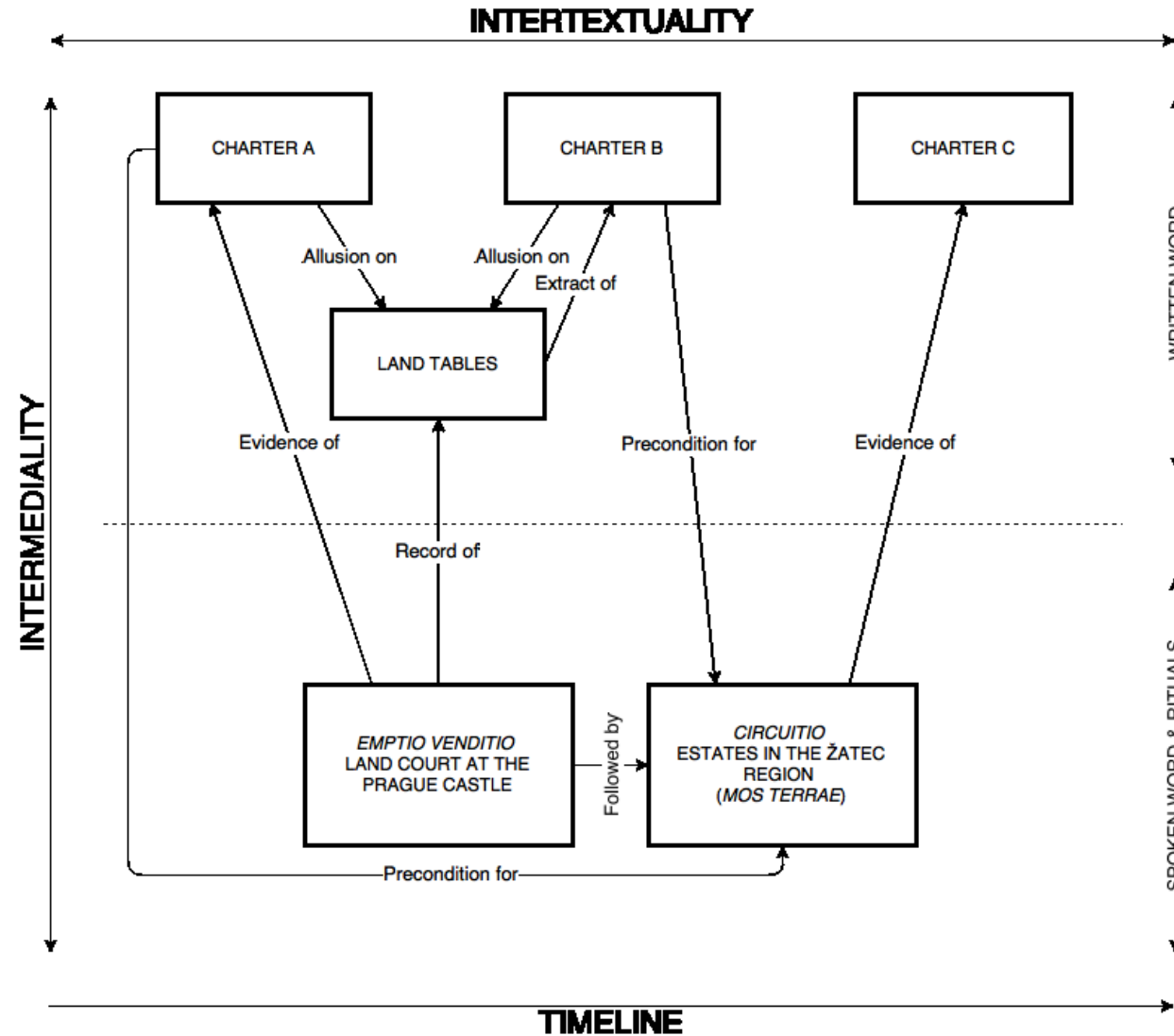
ÚŘEDNÍ KNIHY

- všechny prameny, které:
  - mají knižní formu
  - vznikly z právní a správní činnosti úřadu
  - slouží *pro domo*, tj. vnitřní/vnější potřebě úřadu a odrážejí jeho agendu
  - jsou „pragmatické“, tj. orientované na nějaké účelné jednání
  - NE: akty, listiny
- rozkvět od 13. stol.
- výhody: snadná manipulace, ochrana před zkázou
- typy dle fce:
  - o právních pořízeních
  - o poddanských povinnostech
  - o organizaci a správě kanceláře
  - veřejné rejstříky
- př.: DZ, DD, měst. knihy, urbáře a pozem. knihy, pr. sborníky

Příklad

- skupina 3 písemností → rekonstrukce
- doba: konec 13. stol.
- pr. kauza: *emptio venditio*
- strany:
  - *venditor* → nejv. komorník Ojíř z Lomnice
  - *emptor* → cis. klášter Waldsassen, zastupovaný opatem Dětřichem (BAV)
- **předmět:** věnné statky Ojířovy manželky Střezky po býv. manželovi, konkrétně **2 vesnice na Žatecku** se vším příslušenstvím → souhlas manželky
- **cena:** 200 hřiven stříbra ve 2 stejných splátkách
  - 1. splátka → zavazovací jednání: kupní smlouva
  - 2. splátka → zcizovací jednání: *traditio* ve formě pr. rituálu zv. „objezd“
- **ručení za evikci** zv. „správa“

CIRCUITIO IN THE DOCUMENTS

HLAVNÍ OKRUHY PRÁVA

ZEMSKÉ PRÁVO

- **předmět:**
  - status šlechtických osob
  - pr. režim svobodných statků
  - „ústavní zřízení“
- **proces kodifikace od Přemysla Otakara II. x šlecht. odpor**
- **důl. pr. památky:**
  - **landfrýdy** → regionál. smlouvy o míru a bezpečnosti
  - **paměti úředníků** → stučný přehled procesu, záznam pr. formulí
  - **právní knihy** → soukromá, systém. sepsání práva: KRož (13. stol.); ŘPZ, OIT, Ondřej z Dubé (14. stol.), Všehrd, KTov (15. stol.), KDrn (16. stol.)
  - **ZZ** → oficiální sepsání práva od 16. stol.:
    - **Č** → VZZ (1500 + doplňky a redakce zejm. 1549 a 1563)
    - **M** → Z (redakce 1535, 1545 a 1602)

MĚSTSKÉ PRÁVO

- **předmět:**
  - zřízení
  - svobody a oprávnění navenek
  - právo platné a aplikované uvnitř města
- **institucionální město** (mír, svoboda, právo, zřízení)
- **měst. privilegium**
- **tendence:** partikularismus a autonomie x sdružování do „rodin“ (apelace, naučení)
- **2 pr. oblasti:** „progres.“ jihoněm. (StM, PLZ, BNO) x „konzerv.“ severoněm. (LIT, OLO)
- **důl. pr. památky:**
  - **měst. knihy** → s pr. obsahem knihy statutů (předpisy) a soudní (judikatura)
  - **knihy písaře Jana (14. stol.)**
  - **kodifikace v 16. stol: Brikcí z Licka, Koldín** → hosp. rozvoj, potřeba pr. jistoty

POZEMKOVĚ-VRCHNOSTENSKÉ PRÁVO

- **předmět:**
  - (horizontální) vztahy mezi poddanými
  - (vertikální) vztahy mezi poddanými a vrchnostmi
- **vliv měst. práva a soudnictví**
- **zákl. pr. režimy dle pr. jistoty a rozsahu dispozice:**
  - *ius bohemicum*
  - *ius theutonicum*
- **prameny: emfyteutické smlouvy**
- **důl. pr. památky:**
  - urbáře (od kon. 13. stol.)
  - selské řády a hospodářské instrukce
  - usnesení zemských sněmů o „poddanských otázkách“

1. emfyteutické právo (*ius theutonicum*):

- dědičnost držby půdy v muž. linii
- dispozice půdou
- reluce naturál. dávek a robot
- stabilní zatížení poddaných
- zákup (*arra*)
- předmět: zásadně nemov., výjimečně právo
- soud. samospráva

2. české právo (*ius bohemicum*):

- dočasná a odvolatelná držba půdy
- dům dědičným majetkem poddaných v muž. linii

3. *ius servile* (?)

EMFYTEUTICKÉ SMLOUVY

- „promiskuita“ a sblížování pr. režimů → výkup, přeměňování, výše a skladba dávek (placení na Sv. Jiří 23.4. a Sv. Havla 16. 10.), lánová soustava
- forma převzata z říše, předpoklady dom. původu
- dův.: zlepšení pr. postavení pro poddané, zlepšení hosp. efektivity pro vrchnost
- **obsah:**
  - povinnosti poddaných
  - rozsah poddanské držby
  - organizace míst. správy a soud.
  - další individuální privilegia

SODDNICTVÍ

- **pův. dvůr:** kurie → rada x kolokvia → sněm, soud
- mimosoudní řízení
- **specifický žalob. nárok → specifický proces. postup**
- **spojení správy a soud.**
- **formalismus:** žaloby, přísahy x „zmatek“
- **centrální soudy a jejich příslušnost:**
  - **zemský (zem. sudí) → obec. prim.**
  - **komorní** (snad 14. stol., event. 15. stol., hofmistr) → obec. subs. x NE svobod./manský majetek; polit. delikty
  - **dvorský** (14. stol., dvor. sudí) → spory král. služebníků, odúmrti, léna, věci delegované panov.
  - **purkrabský** (14. stol., nejv. purkrabí) → pís. závazky, zvl. dlužní úpisy
  - **maršálovský** (maršálek) → šlecht. status a čest
  - **mezní** (15. stol., purkrabí praž. hradu) → hranice
  - **manské** (lokál. zeměpan. úředník) → feud.-vazalské vztahy, podřízeny dvor. soudu, v centru lenních soustav

Ferdynand

SOUD ZEMSKÝ

- **zásady:** veřejnost + ústnost + projednací + dispoziční („podvolenie práva ruší“) + akuzační + rovnost zbraní + úplatnost
- **jednotný proces** x od 14. stol. veřejnopr. inkviziční proces u závažnějšího bezpráví
- **jediná instance** x odpor proti formál. vadám řízení do vynesení rozsudku
- **formy: větší x menší** (hodnota předmětu sporu)
- **obsazení:**
  - **král**
  - **zem. úředníci (počet a skladba kolísá):** nejv. purkrabí → výkon nálezu, stíhání zločinců + komorník → ochrana zeměpan. práv, poplatky, exekuce + sudí → řízení jednání + písař → DZ
  - **„kmeti“:** páni + rytíři (podle „služebního“ a fyzického věku a urozenosti)
- **důkazní prostředky:**
  - **rac. x irac. = ordály:** sporná ot. „rationality“ a fce *ultima ratio* → během 14. stol. nahrazování ordálů přísahami

SOUD ZEMSKÝ

■ stádia:

■ přípravné řízení:

■ útok

■ **půhon = soukr. žaloba** (pravidlem 3x) a od 16. stol. **úřed. obeslání**

■ líčení pře:

■ **zahájení soud. dne:** svědčení půhonu x od 15. stol. vyhlášení

■ **zahájení přelíčení:** ohlášení stran → přednesy → důkazy → potaz → nález

■ **exekuce = nucený výkon rozhodnutí** (fáze dle předmětu exekuce):

■ **úmluva/upomínka** (první výzva k plnění)

■ **zvod** (úřed. schválení nároku k majetku povinného pro případ, že nesplní dobrovolně)

■ **obranný list** (druhá výzva k plnění)

■ **panování** (oznámení o záměru oprávněného, získat držbu nemov.)

■ **odhádání** (úřed. ocenění)

■ **skutečné panování** (uvázání se oprávněného v držbu)

TRESTNÍ PRÁVO

Pojem a systém trestního práva

- **předmět pr. úpravy: trestněprávní vztahy** → fragmentární, subsidiární
- **metoda pr. úpravy:** převážně VP (kogentnost norem, nerovnost subjektů, sankce není pouhým ekvivalentem újmy)
- **subjekt pr. úpravy:** zákonodárný orgán státu
- **účel: ochrana** práv a oprávněných zájmů individuálních i celospolečenských před nejzávažnějšími, nejškodlivějšími útoky, popř. ohroženími
- **funkce:** ochranná, represivní, preventivní, regulativní
- **systém:**
  - obecná část + zvláštní část
  - „váhy a meč“: základy TrOdp (vina: „co se trestá?“) + následky TrOdp (trest: „jak se trestá?“)

Trestní právo ve středověku

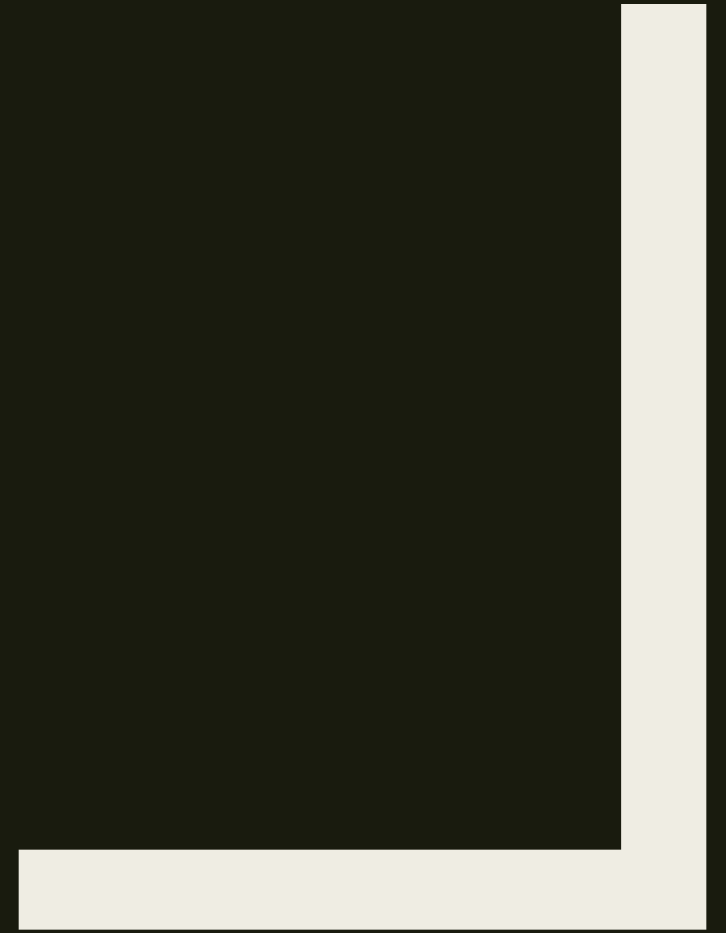
■ hl. rysy:

- **rostoucí ingerence „státu“** → pův. absence právní ochrany; svémoc; krevní msta
- **není rozdíl mezi porušením norem práva civ./trest.:**
  - v rovině hmotného práva → soukr. újma
  - při soud. řízení → obligatorní je náhrada škody, potrestání je fakultativní
- **soukr. iniciativa** při soud./mimosoud. rozhodování o vině i při ukládání trestu
- **zásada oficiality se prosazuje pozvolna:**
  - nejprve u zvl. kvalifikovaných „zjevných“ pachatelů (subjekt)
  - později u „zjevných“ TrČ (objektivní stránka)

Organizace

- **policejní orgán:** vrchnostenská správa, městská policie, krajští poprávci/nejvyšší purkrabí
- **soud. orgán:** fórum dle závažnosti zločinu a soc.-pr. statusu pachatele, resp. oběti

VINA

Trestný čin: subjekt

- **subjekt = pachatel**: FO, PO (města, kláštery, hrady)
x tr. neodpovědný panovník (osobní a majetkové
ručení král. úředníků)
- status pachatele nemá vliv na existenci viny, ale na
míru trestnosti („zjevní zločinci“ - recidivisté)

Trestný čin: subjektivní stránka

- **vztah pachatele k TrČ: složka vědomostní + složka volní**
- **pův.:** k vnitřní stránce TrČ se nepřihlíželo buď vůbec, anebo pouze neuvědoměle, rozhodující byl škodlivý následek jednání; mlčení pramenů, nejprve se projevuje v trestnosti návodu (FRB II, 208 – Soběslavův soud nad spiklenci 1130)
- **14. stol.:** vlivy římsko-kanonického práva - diferencovaná trestnost dle forem zavinění (Maiestas Carolina čl. 57-4,5)
- **15. stol.:** úmysl podmínkou trestnosti obecně, v některých případech je podmínkou trestnosti svévole (bez řádného odůvodnění), ochrana nevědomosti pachatele TrČ
- neznalost práva neomlouvá (vyjma u cizinců a procesních ustanovení)

Trestný čin: objektivní stránka

- **právem reprobované jednání + příčinná souvislost + škodlivý následek**
- škodlivý následek je podmínkou i měřítkem trestnosti – v nejst. dobách chybí zprávy o trestání pokusu (trest má odčinit vzniklou škodu)
- zjevná příčinná souvislost je měřítkem trestnosti
- **15. stol.:** trestnost pokusu (Všehrd III-21)
- **trestná součinnost:** účastníky stíhá týž trest jako pachatele „*obecná poruka*“ (presumované účastenství), povinnost stíhat zločince; formy tzv. „*fedrování*“ – návod (rada, rozkaz), pomoc, neoznámení, přechovávání zločince
- **okolnosti vylučující protiprávnost:** za války a nepokojů - právo silnějšího (odveta není trestem, ale pomstou vítěze), dovolená svépomoc, přiměřená sebeobrana (Všehrd III-23, Koldín N44)

Trestný čin: objekt (dle Malého)

PR. ŘÁD/BEZPEČNOST/POŘÁDEK

ŽIVOT/ZDRAVÍ

NÁBOŽENSTVÍ/ST. ZŘÍZENÍ
A JEHO PŘEDSTAVITELÉ

FEUDÁLNÍ
VLASTNICTVÍ

SVOBODA/INTEGRITA/MANŽELSTVÍ/RODINA/POHLAVÍ

TREST

Trest: obecně (dle Solnaře)

- **pomsta za způsobenou škodu (retributivní t.)**
- likvidace bezpráví a jejího pachatele
- izolace pachatele od zbytku společnosti
- hřích (je božím příkazem trestat hříšníka)
- individ. a kol. prevence

Trest: obecně

- infamující
- mrzačící
- veřejnost
- krutost
- symbolismus
- **výměr trestu:** trest je ukládán jménem panovníka, a to v trestním řízení před soudem, v některých případech policejními úředníky anebo kýmkoliv bez nutnosti projednání věci (zločinec přistižený při činu); druh a výše trestu nestanovovány buď vůbec, nebo jen rámcově a ponechány na úvaze soudu, resp. oběti a poškozených

Trest: obecně

- **okolnosti přitěžující:** předmět (rodič, vrchnost), místo (soud, radnice, kostel), denní doba (noc), nezachovalost

X okolnosti polehčující: status pachatele, zachovalost, věk

- **okolnosti vylučující trestnost:** právo azylu, královský glejt, smrt pachatele, panovnická milost, svolení či odpuštění oběti/poškozeného, kauce+ slib nepáchat další TrČ

Trest: kategorie

- **trest smrti:**

- hypertrofovaný rozsah i způsob trestní represe
- vykonáván i na mrtvém (sebevražda)
- ve st. době vykonával nezřídka poškozený, aniž by se vystavoval nebezpečí msty

- **způsoby výkonu trestu smrti:**
  - stětí (šlechtici)
  - oběšení (zloději, v pozd. době sedláci)
  - kamenování (neunesení dk. břemene žalobcem)
  - naražení na kůl (cizoložství)
  - upálení (žháři, kacíři, podvodníci)
  - zahrabání za živa (čarodějnictví)
  - vplétání do kola (žháři, vrazi)
  - utopení (zneužití vodního ordálu)
  - rozčtvrcení (*crimen laese maiestatis*)

- **prohlášení psancem**: difamace a pr. diskvalifikace; seznamy psanců vedli kr. poprávci (odboj právu)
- **otroctví/nevolnictví**: z milosti jako náhrada trestu smrti (voj. služba)
- **vyhnanství**: instrument bránící krevní mstě a svépomoci vzdálením pachatele od pospolitosti, do níž náleží; v pozd. době náhrada těžších trestů (nepovolený souboj o hlavu)
- **tělesné a mrzačící tresty**: utětí ruky (krádež dříví, facka osobě vyššího stavu), odřetí kůže (krádež kůry a olamování větví), utětí dvou prstů (křivá přísaha), bytí kyjem (liknavý pŕuhončí), mrskání

- **tresty na cti:** infamie má hlavně význam právní a statusový (omezení, zánik pr. subjektivity), až druhotně morální (krádež, loupež, psanectví)
- **majetkové tresty:** nejst. forma výkup z krevní msty (náhrada újmy + trest); soukr. pokuty dle stavu oběti/poškozeného x veřejné pokuty; propadnutí věci (falšování mince) ; konfiskace majetku - v nejst. době vedlejší trest k trestu smrti (krádež, loupež, podvod)
- **ztráta úřadu** (TrČ úředníků při výkonu úřadu)
- **ztráta dědických nároků** (uzavření manželství bez dovolení, porušení stavu vdovského)
- **vězení:** zajišťovací prostředek tr. řízení, často náhradní trest při insolvenci pachatele; provázen zvl. omezeními (nenosit zbraně, nepít apod.)